

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODKORLIGINI VA TAFKURINI O'SHIRISHDA, ERTAKI VA HIKOYALARNING AHAMIYATI

Kurtbayeva Ogulsapdi Xemra gizi

Ajinyoz nomidagi NDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2 kurs talabasi

Anotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodkorligini va tafkurini o'stirishda, ertaki va hikoyalarning ahamiyati haqida fiqir yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Boshlang'ich sinf, o'qituvchi, o'quvchi ertaki, hikoya, ijodkorlik, epchilik, chaqqonlik,*

Yosh bolalarni o'qitish ertaki va hikoyalardan bo'shlanadi, ular bolalarning dunyoqarashini, tafkurini, nuqt madaniyatini o'stiradi.

Yosh bolalarni ertaki va hikoya o'qishga qiziqtirish, boshlang'ich sinfdan boshlanadi, sababi ular juda qiziquvchan, chaqqon, epchil bo'ladilar shu tufayli ularni o'qishga jalb qilish davri boshlang'ich sinf hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda ertaki va hikoyalar rasmlar bilan berilgan boladi, bu esa bolalarning unga bolgan qiziqishini yana-da o'shiradi. Ertakilar va hikoyalar sodda, bolalarga mos tilda yozilganligi sababli, asosan 1-2 sinflarda ertakilarning so'zlari qisqa va rasmlar ko'p berilgan bo'lsa 3-4 sinflarda ertakilar so'zlari ko'p rasmlari kam berilgan bo'ladi. Shuning uchun ertak kitob o'qish bolalarning tasavvurini rivojlantiradi. Ko'pincha bolalar uchun ertak va hikoyalarning qahramonlari hayvonlarning usti bilan berilgan bo'ladi, shuning uchun yaxshilik va yomonlik, sadoqat va xiyonat, ahmoqlik va topqirlikning mavjudligini tushunadi. Ertak – xalq og'zaki poetik ijodining asosiy janrlaridan biri bo'lib, to'qima va uydirmaga asoslangan sehrli sarguzasht va maishiy xarakterdagi epik badiiy asar hisoblanadi. Ertaklar ko'pincha fantastika janrda yozilgan bo'lib har qanday yosh bolani o'zining hayratlanarli va qiziqarli sarguzashtlari bilan jalb qilmay qoymaydi.

Ertak bolada hayot haqida tasavvur uyg'otadi, yaxshi va yomonni ajratishga ko'maklashadi, murakkab vaziyatlardan chiqish yollarini o'rgatadi. Ertak orqali farzandingiz boshqalar bilan o'zaro munosabat meyyorlarini, bolishi mumkin bolgan muammo va to'siqlarni anglay boradi. Bolalarga qiyinchiliklarni yengib o'tish, muammoni hal qilish, voqealikning yaxshilik, adolat va muhabbat bilan tugashiga umid qilishdan saboq beradi. Ertakning yana bir muhim belgisi shuki, kuchsiz va omadsiz qahramon ertak so'ngida kuchli, aqlli, botir va omadli g'olibga aylanadi.

Bu o'zgarishlar bolada yaxshilanishga bo'lgan urinishni yuzaga keltiradi. U doim "o'rdakcha" qachondir, albatta, go'zal oqqushga aylanishini biladi va o'zi ham qiyinchiliklardan qo'rqmasdan olg'a intilishga, shunday yo'l tutishga harakat qiladi. Bolada mehnat malakasi vujudga kelsa, u ota-onasi, kattalarning ko'rsatib turishini kutib o'tirmay, o'zi eplab ketaveradi. Ertakning muhim xususiyatlaridan biri, uning har doim xalq hayoti, kurashi, tarixi, psixologiyasi, dunyoqarashi, urf-odatlar bilan juda yaqin bog'langan bo'lishi, bolalarga axloqiy va ma'naviy, jismoniy kuchga ishonch ruhi bilan boydir. U bolaga butun real va tabiatdan tashqari kuchlarning bo'ysungani ifodalaydi. "Ertaklarda bola tabiati va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman bo'lgan qarshi kuchlarga kurashda doim g'olib chiqadi va bolaning hayotga tayyorlashda ko'maklashadi desak, mubolag'a bo'lmaydi". Har bir ona ertaklarni o'z farzandlariga obrazli va qiziqarli tarzda aytib berishsa, farzandlari hayoti davomida ezgulik, yaxshilik, insonparvarlik hamda vatanparvarlik tuyg'usi ostida voyaga yetadi. Kichik maktab o'quvchilarining o'qishida ertak katta o'rinni egallaydi. Hikoya- qissaviy adabiyot turlaridan biri, nasr yoki she'riyatdagi badiiy voqealar, ba'zan fantastik xarakterdagi asar.

Ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati katta. Ko'pincha afsonalarda inson va tabiat o'rtasida chambarchas bog'liqlik mavjud. Gapiradigan daraxtlar va hayvonlar bosh qahramonlar yordamiga keladi va ba'zida tabiatning o'zi yordamga muhtoj. Bu hayvon va o'simlik dunyosiga muhabbat, hurmatni tarbiyalaydi. Odamlar va tabiat o'rtasidagi do'stlik g'oyasi shunday etkaziladi. Ertak yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alabasiga ishonchni ekadi. Kichkina o'quvchi bir qator sinovlardan so'ng qahramon quvonch va baxt bilan taqdirlanganini ko'radi. Bu hayotda muvaffaqiyatga faqat yaqinlarning sa'y-harakatlari va yordami bilan erishish mumkinligini aniq ko'rsatib turibdi. Ana shunday rahm-shafqat, insoniylik, samimiylik tug'iladi. Inson hayotida ertak qanchalik erta paydo bo'lsa, qalblarda mehr-oqibat, adolat, halollikni mustahkamlash imkoniyati shunchalik ko'p bo'ladi. Ertak haqiqatga yangi yo'llar bilan kirish uchun kalitlarni berishi mumkin, u bolaga dunyoni bilishga, o'z tajribalarini tushunishga yordam beradi.

Qadim zamonlardan beri kundalik tajriba majoziy hikoyalar orqali uzatilgan. Nutqni rivojlantirish vositasi sifatida ertakning ahamiyati katta. Ertak tili obrazli ifodalarga boy, o'quvchilar nutqini boyitadi. Bu izchil nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ajoyib materialdir. Ertaklar kichik maktab o'quvchilarining tasavvurini rivojlantiradi, ijodiy qiziqishlarini uyg'otadi. Boshlang'ich sinflarda dasturga ko'ra o'quvchilar ertakning xalq og'zaki ijodi janri sifatidagi o'ziga xos xususiyatlari bilan faqat amaliy tanishadilar.

Ikkita muhim o'ziga xos xususiyatlar ertaklar: fantastika va kompozitsion o'ziga xoslikning mavjudligi (boshlanish, takrorlash, tugatish). Bir asosiy epizod odatda ertakda takrorlanadi. Bunday holda, takrorlanuvchi epizoddan so'ng oxirgi marta, qoida tariqasida, qarama-qarshi hodisa ro'y beradi va uning ortidan tanbeh keladi. Takrorlashlar ko'pincha ertakda ko'proq yangi qahramonlar paydo bo'lishi yoki yangi tafsilotlar kiritilishi sababli sodir bo'ladi. Har bir ertakning o'ziga xos kompozitsion xususiyati bor. Shuning uchun, faqat takrorlash orqali o'quvchilar ertak ularning oldida yoki yo'qligini aniqlay olmaydilar. Maktab o'quvchilarini asar janrini tan olishda uning xususiyatlarining umumiyligini hisobga olishga o'rgatish muhimdir. Ertak qiziqarli, g'ayrioddiy, ezgulikning yovuzlik ustidan, hayotning o'lim ustidan, haqiqatning yolg'on ustidan g'alaba qozonishi haqidagi g'oya aniq ifodalangan.

Undagi barcha voqealar yakunlanadi, to'liqsizlik ertak syujetiga xos emas. Ertakni tayinlash: ertak materiali bo'yicha tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy vazifa hal qilinadi. Ertak o'z davrini tug'dirgan voqelikka qaytadi, o'zi mavjud bo'lgan davr voqealarini aks ettiradi, lekin bu ertak syujetiga real omillarning bevosita o'tkazilishi emas. Ertak didaktizmi butun ertak tuzilmasiga kirib boradi, ijobiy va salbiyning keskin qarama-qarshiligi bilan alohida effektga erishadi. Ertaklarda axloqiy va ijtimoiy haqiqat doimo g'alaba qozonadi. Xalq og'zaki ijodining hodisasi sifatida ertak hamisha barcha umumiy folklor belgilarini: jamoaviylikni, borliq og'zakiligini saqlab qoladi. Har bir hikoyachi ertakning o'ziga xos variantini taklif qiladi. Ularning g'oyasi, syujeti bir xil, umumiy motivlar takrorlanadi.

Ertak hayoti uzluksiz ijodiy jarayondir. Har bir yangi davrda ertak syujetining qisman yangilanishi sodir bo'ladi. Ertakning eng muhim xususiyati - uni qurishning o'ziga xos shakli, o'ziga xos poetikasi. Ertak qahramonlariga kelsak, ular nafaqat afsonaviy personajlar, balki kam ta'minlangan odamlar: yetimlar, tilanchilar va boshqalar.

Ertaklarda mifologik elementlarni uchratish mumkin. Ertaklarning o'ziga xosligini badiiy adabiyot belgilaydi. U qarama-qarshiliklarning - odam va hayvonot dunyosining - bir makonda, bir sferada (xo'roz va mushuk birga yashaydi) birikmasi natijasida paydo bo'ladi. Hayvonlar haqidagi ertaklarda ideallashtirilgan qahramon yo'q. Barcha ertaklarda aql jismoniy kuchga qarshi turadi. Ammo bu sifatning yagona tashuvchisi yo'q. Uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlar haqidagi ertaklarda g'alaba doimo uy hayvonlarida bo'ladi.

Aql g'alaba qozonadi, kuch emas (bo'ri echki va qo'chqordan qo'rqadi). Hayvonlar haqidagi ertaklarning hammasi ham baxtli yakun bilan tugamaydi,

lekin ertakda fojiali ovoz bo'lmaydi. Bu asosiy g'oyaning qarama-qarshiligidan o'ziga xos dalil (tulki cholni ahmoqligi uchun aldadi). Hayvonlar haqidagi ertaklar potentsial allegorik qobiliyatga ega, ularda insonning kundalik vaziyatlari osongina taxmin qilinadi (tulki kranni plastinkada bo'tqa bilan davolaydi). Hayvonlar haqidagi ertaklardagi syujet murakkab emas. Ko'pincha ular uchrashuv uchun motivni ishlab chiqadilar. Ertak oxirida natija har doim umumlashtiriladi, maqol yoki umumlashtiruvchi ibora bilan ifodalanadi ("kelsa, javob beradi"). Ertak qahramoni - faol shaxs, u ajoyib yordamchilarsiz harakat qiladi. Kundalik ertak aqlni, epchillikni, jasoratni, topqirlikni poetik qiladi. U mo''jizalarni kamaytirishga intiladi. Kundalik va ertaklarda ezgulik va adolat g'oyalari, konfliktlar to'qnashuvlari haqida bir xil g'oyalar mavjud, bir qator umumiy motivlar mavjud, ammo kundalik ertaklar alohida tuzilishga ega.

Kundalik ertaklardagi harakat oddiy sharoitda sodir bo'ladi. Biroq, ularda hayvonlar qahramonlari yo'q. Va agar hayvonlar o'zlarini bunday ertakda topsalar, unda faqat haqiqiy shaklda, insonning hech qanday fazilatlari va xususiyatlariga ega emaslar. Bunday ertaklarning qahramonlari inson, askar, ishchi, shuningdek, kundalik hayotda bizni o'rab turgan narsalardir.

Xalq ertaklarining o'ziga xosligi shundaki, u hikoya qilish uchun yaratilgan. Ertakning kompozitsiyasi ham, tili ham ajoyib tarzda etkazish uchun yaratilgan. Shuning uchun prozaik ertaklar qayta hikoya qilinadi va iloji boricha matnga yaqinroq bo'ladi. Hikoya darsning turli bosqichlarida amalga oshiriladi. Ba'zan ertak bilan dastlabki tanishuv uni o'qituvchi tomonidan ifodali bayon qilish orqali ham sodir bo'ladi. Badiiy spektaklda ertaklar taqdim etiladigan fonoxrestomatikadan foydalanish foydalidir. Metodik adabiyotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilariga ertak mazmuni bilan bog'liq holda savol-javoblar o'tkazish tavsiya qilinadi, chunki o'quvchilar savollarga javob berish uchun o'ylaydilar, ertak qahramonlarini xatti-harakatini muhokama qilish, uni baholashga o'rganadilar.

Xulosa qilib bir so'z bilan aytganda, ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali muvofiqlashtirib amalga oshirib, o'quvchi shaxsini kamol toptirishni ta'minlashda xalq ertaklarining o'rni beqiyosdir. O'quvchi o'zi sevib qolgan ertak ijobiy qahramonlaridan o'rnak olishga, halollikda, to'g'riso'zlikda, mehnatsevarlikda ularga o'xshashga intiladi. Salbiy qahramonlardan esa nafratlanib, ularga o'xshamaslikka harakat qiladi. Demak, o'quvchilarning ham bilimga qiziqishini oshirishda, ham ularni komil inson qilib tarbiyalashda xalq ertaklaridan foydalanish ijobiy natija beradi. Shu bilan birga ertak o'quvchilar nutqini o'stirishda ham katta ahamiyatga ega.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O'qish kitobi.-3-sinf uchun darslik.-Toshkent, "O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
2. Matchonov S., Shojalilov A., G'ulomova X., Sariyev Sh., Dolimov Z. O'qish kitobi. 4-sinf uchun darslik. Toshkent: Yangiyul poligraph Servise, 2020.
3. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safar ov O. O'zbek xalq og'zaki poetic ijodi.-Toshkent: "O'qituvchi", 1990.
4. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. Va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 1-sinfi uchun darslik. 2-qism.-Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.
5. www.google.uz